

**Gazda István**

**Széchenyi István felmenői, testvérei,  
iskolai évei, utazásai, gyermekei**

Az összeállítás a Tájak-Korok-Múzeumok  
Egyesület által a Magyar Nemzeti Múzeum  
– Széchenyi születése 200. évfordulójára  
1991-ben rendezett – emlékkiállítására  
alkalmából megjelent kötet  
(„Széchenyi és kora”. Szerk.: Éri István)  
egyik fejezete

**Budapest, 1991**

*A család*

A Széchényi-család a XVII. században emelkedett fel, nem kis részben *Széchényi Györgynek*, az ellenreformáció kemény főpapjának köszönhetően, aki köznemesi, végvári vitézcsaládból származott, s Pázmány Péter neveltje volt. 1643-tól pécsi, a következő évben csanádi püspök, majd négy évre rá a veszprémi, 1658-tól pedig a győri püspöki széket töltötte be. 1667-ben kalocsai, 1685-ben esztergomi érsek lett, egyben Magyarország primása. 103 évet élt.

A historikusok véleménye szerint a török ellen vívott felszabadító háborúk évtizedeiben mind a királyi kincstárral, mind egyes főrangú családokkal olyan hitelműveleteket bonyolított le, amelyek végeredményeként komoly bevételre, vagyonra tett szert. Ebből az összegből részben birtokát növelte, részben pedig egyházi alapítványokat hozott létre.

György öccse, *Széchényi Lőrinc* számára megvásárolta a sárvári uradalmat, II. Ferdinánd 1629. november 26-án Györgynek és Lőrincnek nemességet és egyben címet adományozott. A család nevét valószínűleg a Nógrád megyei Szécsény helységről kapta. A címer takarója: vörös-ezüst, alján kerek talpú pajzs helyezkedik el, melyben kék mezőben, egy hármasszikkacsúcs tetején kiterjesztett szárnyú, vörös vértetű galamb áll, csőrében babérágat tart. A sisakdísz is ehhez hasonlatos: ugyanaz a galamb a korona középső levelén állva, felemelt jobbában tart ba-

bérágat. (Ez utóbbi a békés élet szimbólumaként értelmezhető.) A címer együttest ovális, zöld koszorú övezi. A felső sarkokban az 1578 óta állandósult magyar címer jobb és bal mezeje látható – külön-külön pajzsban.

Lőrinc gyermekei közül *Pál* nagybátyja nyomdokain haladva 1676-ban pécsi, később veszprémi püspök lett, majd 1696-tól kalocsai érsek. Pál bátyja, *György* a hadi pályát választotta. Ő örökölte nagybátyja, a hercegprímás 1692. január 22-i végrendelete értelmében az egervári, a pölöskei, a szentgyörgyvári és a kúrti uradalmat, s zá-

### 1. Széchényi György (1592–1695) a „családalapító”





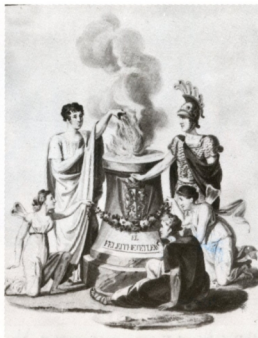


4. Széchenyi Ferenc gróf családja körében (1795). Balján: Festetich Julianna; jobbján fiúgyermekei: István, Pál és Lajos, felesége balján a lányok: Zsófia és Franciska; a háttérben a káplán és a nevelőnő

Kat. 1. sz.

5. A bécsi Wilczek palota; itt született Széchenyi István gróf





6. Festetich Julianna emlékkönyvének borítója és egy lapja. Széchényi Ferencsel 1777. augusztus 17-én kötött házasságot a kópházi templomban. Házasságából hat gyermeke született, közülük öten érték meg a felnőttkort

merpajzsot aranybíbor színű díszít-mény övezi.

E címer egyik változatának körirata az 1629-es címer egy variánsa jelmondatával azonos: „Si Deus pro nobis, Quis contra nos” – Ha Isten velünk, ki van ellenünk?

György volt tehát az első, aki a Széchényi-családban a grófi rangot viselhetett. Gyermekei közül *Zsigmond*, nagybátyja, a kalocsai érsek udvarában nőtt fel. Kamarás lett, megörökölte a három vár örökös kapitányi címét, rangját. Második feleségétől, Barkóczy Mária bárónőtől hat gyermeke született. Közülük a legismertebb az *ifjabbik Zsigmond*, aki ugyancsak eljutott 1760-ban a kamarási méltóságig. Már az idősebbik Zsigmond halála után, 1741-

ben felosztották a nagy Széchényi-birtokot, az ifjabb Zsigmond Széplakon, testvérei Egervárott, Cenken és Horpácson gazdálkodtak.

Az ifjabb Zsigmondnak – Cziráky Mária grófnőtől – öt gyermeke született. Az 1769-ben előzvegyült grófnő két év múlva Széplakról Horpácsra települt át, s ott 1772-ben kastélyt építtetett.

Berlász Jenő találoán így summázta a család XVIII. századi történetét: „nemcsak anyagi tekintetben rekedt meg a család fejlődése, igénytelenebb lett szellemi téren is. A grófságot szerzett György és fia, I. Zsigmond állítólag még felsőbb tanulmányokat is folytatott, de az utódok nem követték példájukat. Általában beérték a jezsuita gim-



7. Az 1629-es nemesi címer



8. Az 1697-es grófi címer az eredeti oklevélen

9. Aranyozott fára festett grófi címer (18. század)



10. Széchenyi István halotti címere



Baptizans.	Jahr 1791 Monat	Wohnung und No. des Hauses.	Nomen der Getauften.	Religion.		Geschlecht.		Geb.
				Orthodox	Protestantisch	Knab	Mädchen	
B. von Christophorus Bauer	Sept. 21. Püßbach	11. 5. 5. im Jahr Hortel.	Johann Bauer Gefährliche	1.	1.	1.	1.	
B. von Hieronymus Winkler.	Sept. 21. Köpenitz	18. in der W. 4.	Stephan? Asia Edm.	1.	1.	1.	1.	

11. Az anyakönyv tanúsága szerint Széchenyi István gróf 1791. szeptember 21-én született a bécsi Wilczek palotában. Keresztelő papja: Hieronymus Winkler. Keresztszülői: Bárány Péter (ő Széchenyi Ferenc titkára volt, s Ardrich Pétert,

náziumban szerezhető humanista műveltséggel, vagyis könyvolvasó emberek lettek ugyan – akik a horpácsi család könyvtár tanúsága szerint – érdeklődéssel kísérték koruk erudíciós irodalmát, ám nagyobb kulturális igényeket nem tápláltak. Jogi képzettség híján a karolinus és terézianus időkben teljesen kívül rekedtek a közéleten: országos viszonylatban semmiféle sze-

repet nem játszottak. Szürke, avult, csaknem XVII. századi életformák között élő urak voltak, akik messze elmaradtak a rokokó pompát kifejtő többi dunántúli mágnásaládtól. Rezienciáik vagy régi erődítmények voltak, mint Egervár, vagy egyszerű vidéki udvarházak, mint Széplak; új monumentális barokk kastélyokat nem építettek.

Keltérn.		- P a r t e n.	Anmerkungen.
Vaters Namen und Vollname oder Charakter.	Mutters Tauf- und Namen.		
<p> <i>           István Széchenyi            kispalotnakeresztélyi            székelyi herceg            székelyi gróf         </i> </p> <p> <i>           Excellenz            gróf István            Széchenyi.         </i> </p>	<p> <i>           Anna grófné            gróf István            Széchenyi.         </i> </p>	<p> <i>           Ferenc Sigmund            Festetics Luleni.         </i> </p> <p> <i>           Bese Péter és            családja            gróf István            Széchenyi            gróf Bese és            családja            gróf István            Széchenyi            Anna grófné és            családja         </i> </p>	<p> <i>           Anna grófné            gróf István            Széchenyi.         </i> </p> <p> <i>           Anna grófné            gróf István            Széchenyi.         </i> </p> <p> <i>           Anna grófné            gróf István            Széchenyi.         </i> </p>

Széchenyi Ferenc jószágigazgatóját helyettesítette a keresztelőn), valamint Johann Steidel szülész, aki Festetich Anna grófnő helyett jelent meg a szertartáson. Az anyakönyv „megjegyzés” rovatában még az is olvasható, hogy Széchenyi Istvánt háznál keresztelték

Politikailag a Széchenyiek a XVIII. század egész folyamán hűek maradtak György érsek Habsburg-szellemiségéhez; ez mint kötelező erkölcsi örökség szállt egyik nemzedékről a másikra. Nem rendült meg a Széchenyiek dinasztia-hűsége Rákóczi szabadságküzdelme idején sem. György gróf és fia inkább eltúrte, hogy a kurucok újra meg

újra elpusztítsák jószágukat, de nem álltak a fejedelem zászlaja alá. Ismeretes az is, hogy Széchenyi Pál kalocsai érsek egyike volt azoknak az uraknak, akik Rákóczit fegyverletételre akarták bírni.

A család konzervativizmusának mégis volt egy pozitív vonása is. Sikertől megőrizniük tősgyökeres népi-



nemzeti kultúrájukat s ennek legfőbb tényezőjét, magyar anyanyelvüket. Mint császári tisztek bizonyára jól megtanultak németül, mégis amikor kiváltak a hadsereg kötelékéből s vidéki birtokaikra vonultak – családi levelezésük tanúsága szerint –, ismét magyar nyelvű, magyar szokások szerint élő urakká váltak, éles ellentétben arisztokrata szomszédaikkal, az abszontista *Eszterházyakkal*, *Batthyányakkal*, és másokkal.”

Széchenyi Zsigmond gyermekei közül *József* 1772-ben *Festetich Julianna* grófnőt vette el feleségül, de csak igen rövid ideig élhettek együtt, mert a gróf 1774-ben, fiatalon, 23 éves korában elhunyt. 1777-ben a nála két évvel fiatalabb öccse, *Ferenc* – pápai engedéllyel – feleségül vette az özvegyen maradt grófnőt s *Cenken* telepedtek le.

*Festetich Julianna* a híres *Festetich*-család tagja volt, bátyja a keszthelyi *Georgikon* alapítójaként ismert, *Julianna* második férje pedig kora reformpolitikusaiknak, egyben mecénásainak volt egyik legjelesebbje. Európát járt ember volt, aki ellátogatott *Belgiumba*, *Angliába* és *Itáliába* is.

A *Dráva* és a *Mura* szabályozásának királyi biztosa, 1799-ben főkamrás, majd a hétszemélyes tábla tagja lett, a következő évben pedig az országbíró helyettese. Mint mecénásnak, sokat köszönhet neki *Révai Miklós*, *Batsányi János*, *Hajnóczy József*, *Vályi András*, *Csokonai Vitéz Mihály*, *Tessedik Sámuel* és mások.

1802 márciusában felségfolyamodványban kérte az uralkodót, járuljon hozzá, hogy nagy magángyűjteményét Magyarországának adományozhassa, azt a továbbiakban is gyarapíthassa s arról katalógus-pótköteteket adhasson ki. (Gyűjteménye alapkatalógusai 1799–1800-ban már megjelentek.) *Ferenc* német-római császár és magyar király



**12. Széchenyi István házikábatban egy 1810 körül készült vízfestményen (a rajzon felül a grófi címer részletei) Kat. 4. sz.**

1802 júniusában Széchenyi „*Bibliotheca Hungarica*” alapítására vonatkozó kérelmét elfogadta. Az alapító okirat elkészítése után azt az uralkodó 1802. november 26-án hagyta jóvá. A könyvtár kezdetben a pesti, volt pálos kolostorban kapott helyet. A gróf ebbéli érdemeit az országgyűlés törvénybe is iktatta (1807. évi 24. tc.).

Az országgyűlés 1808. október 18-án törvényt szavazott meg a Magyar Nemzeti Múzeum megalapításáról is, s ezt követően Széchenyi *Ferenc* könyvtára annak része lett. Hangsúlyoznunk kell tehát, hogy a neves mecénás az azóta róla elnevezett Nemzeti Könyvtár alapítója volt (ajándékának részét képezték nyomtatott könyvek, kéziratok, metszetek, térképek, címerképek, érmék – ez utóbbi csak 1810-ben került *Cenkről Pestre*), de nem vett részt ma-

gának a Nemzeti Múzeumnak a megalapításában. A Múzeumot a magyar nemzet, pontosabban az országgyűlés hozta létre, s a gróf gyűjteménye annak integráns része lett. Éremgyűjteménye képezte az Éremtár alapját, Festetich Julianna grófnő 1808-as ásványgyűjtemény-ajándéka pedig az Ásványtár alapjául szolgált. 1949-ben lett a Széchenyi-féle könyv- és térképgyűjtemény ismét önálló intézmény, ahogyan az volt 1802 és 1808 között is.

Széchenyi Ferenc volt az első a család tagjai közül, aki a „sárvár-felsővidéki” grófi előnevet is viselhette. Széchenyi komoly vagyont örökölt ugyan édesapjától, de azt nagy adósságok is terhelték. Ennek ellenére négy évtized alatt sikerült megháromszoroznia az öröklött vagyont (gyermektelenül, illetve fiúutód nélkül elhalt nagybátyjaitól, *Ignáctól* és *Antaltól* is rászállott a földbirtok, melyet még felesége hozománya is növelt). 1814-ben – még életében – megosztotta birtokait gyermekeivel. A birtokokat fiai kapták. Legidősebb fia *Lajos* (1781-ben született), a középső *Pál* (1789-ben született), *István* két évre rá. Két leánygyermekét, *Franciskát* és *Zsófiát* készpénzzel elégitették ki.

István kapta a kiscenki kastélyt, Lajos a horpácsit, Pál pedig az apátit (Gencs-, illetve Gyöngyösapáti). Széchenyi István birtokába került Nagy- és Kiscenk, Boóz (Fertőboz), Hidegség, Homok (Fertőhomok), Hegykő, a cenki Nagyerdőből mintegy 2200 nagyhöld, Szentgyörgyvár és a mándi puszta, Zalaszentlászló, Senye, Csokonya a tarnócai, gyöngyösi és kútfői pusztákkal, valamint Komlósd, Szentés, Péterhida és Barcs a Drávaerdővel, továbbá Darány az aranyosi pusztával együtt, végül Visonta, Rinya-Újlak, Gyékényes és Zákány. A család kaposvári házáat közösen használhatták.

Széchenyi aránylag jól el tudott igazodni a gazdálkodásban, s ezt nem kis részben nevelőjének, *Liebenberg* (később *Lunkányi*) *János*nak köszönhette, aki 1801-től állott a család szolgálatában. Kezdetben István nevelője, tanítója, annak katonai éveiben édesapja titkára volt, 1814-től ismét István szolgálatába került mint jószágigazgató.

Széchenyi István házitanítói között említhetjük *Révai Miklóst*, aki rajzra és geometriára oktatta vagy Madách Imre édesapját, *Madách Sándort*, aki olvasni tanította őt. Magántanuló volt, s több helyütt is vizsgázott, Pesten a piaristáknál, Sopronban a bencéseknel s a szombathelyi liceumban. Tanulmányait 1808-ban fejezte be. Ezt követően Bécsben, *Gomez* tábornok vezetésével tiszti tanfolyamon vesz részt, majd – annak befejeztével – 1809 tavaszán csatlakozik a magyar nemesi fölkeléshez, megkezdve ezzel, 17 éven át tartó, hivatásos katonai pályafutását.

### 13. Széchenyi István gróf leghíresebb házitanára, az őt rajzra és geometriára tanító Révai Miklós



A több nyelvet beszélő, jó megjelenésű, kitűnően lovagló katonatiszt nemcsak a hadseregben tűnt ki. Neveltetésének és rokoni kapcsolatainak köszönhetően korán bejutott a legfelsőbb bécsi körökbe, csinos hercegnőknek, grófi leánykáknak udvarolhatott. Részt vehetett a mágnások rendezte bálokon, falkavadászatokon, nemritkán tisztársai és feljebbvalói társaságában vad tivornyákon a katonacélet állomáshelyein és a háború forgatagában, Párizsban, Londonban, Nápolyban.

Birtokainak akkor még szerény jövedelme azt is lehetővé tette, hogy tanulmányútjain eljusson Európa számos országába. Megcsodálhatta a technikai, mezőgazdasági különlegességeket. Elsősorban Anglia, az angliai modell ragadta meg, itthon elsőként hirdette annak követhetőségét. A technika „csodái”, melyeket ott látott: a gázvilágítás, a gőzgépek, a lánchidak, vasutak, hengermalmok, gőzhajók élménye mind-mind végigkíséri későbbi tevékenységét.

Nyelvismerete lehetőséget adott arra is, hogy a klasszikus, de a kortárs szépirodalmat is az eredeti nyelveken olvashassa. Felkeltette érdeklődését a művészet, az archeológia, a klasszika-filológia is.

Cspongó és költséges életmódját jószágigazgatója igyekezett keretek közé szorítani, figyelmeztetvén őt például a lótenyésztés nemi éppen olcsó voltára s arra, hogy 1821. január 13-án kézhez vett teljes örökségét igen komoly adósság terheli. Nem véletlen hát, hogy a 87 752 holdnyi birtoka egy részétől a későbbiekben igyekszik megszabadulni, hogy terhei csökkenjenek, a megmaradt birtokokon pedig a modern gazdálkodás alapelveit igyekszik meghonosítani.

A felnőtté, harmincas évei közepéig eljutó férfi további útja, közéleti sze-

replése már nem tartozik témánkhoz, csupán családi, immár saját családi életének néhány vonatkozását érintjük.

Igyekszik megőrizni egészségét, sokat sportol. Evezik és úszik, vív és vadászatokon vesz részt, lovagol, gyalog, télen korcsolyázik. Első al-dunai útja során szerzett maláriája azonban súlyos májkárosodást okoz nála, amelyet később epebántalmi követnek. Ennek mellékhatásai (fejfájás, fogfájás, izületi fájdalmak) egész életére kihatnak. Évekkel később már epeköbántalmakra is panaszokodik.

A család historikusa, Bártfai Szabó László hosszú évtizedeken át kutatta a Széchenyi-iratokat, a levelezéseket, a fennmaradt hivatalos okmányokat, s ezek alapján igyekezett egyfajta személyes, szubjektív képet rajzolni a családtagokról. Ebből idézünk egy részletet, amely Széchenyi István feleségét, Scilern Crescentiát hozza közelebb hozzánk, ismerteti meg velünk egy századeleji genealógus szemével.

Széchenyi Istvánt „1819-ben kettős kudarc érte, sógornőjének húga megtagadta tőle kezét, s ugyanúgy járt Aspang-Scilern Crescencia grófnővel is, az akkori bécsi főúri társaság egyik viruló szépségével, ki augusztus 3-án a vázsonyi ágból származó Zichy Károly kamaraelnök nejévé lett. Sajátságos, hogy a míg szerelmescinek képe az idő folyamán lassanként elhalványul lelkében, a fiatal Zichy grófné láttára, ki húsz évvel idősebb férjének első két házasságából származó és saját, meglehetősen sűrűn születő gyermekeit anyagi türelemmel nevelte, szíve állandóan gyönyörben úszott, lelke minden nemes, nagy és erényes befogadására megnyílt. Ha csak néhány percre láthatta is, Oroszvárt, a nádor estélyein, Metternichéknél vagy a színházban találkozott vele, a vágy, hogy becsülését megszerezze, mindinkább megerősö-



14. Egy Ender-festmény alapján a 19. század második felében készült vízfestmény, amely a 21 éves Széchenyiit ábrázolja  
Kat. 6/a. sz.

15. Az eszménykép: Byron



16. Caroline Meade, Széchenyi Pál felesége, aki iránt István is vonzódott. 1817-ben Széchenyi Carolina hugának, Selinának kezd udvarolni, s 1819 júliusában meg is kéri a kezét, de a házasságot mindkét család ellenezte

dött benne. Naplóiban állandóan csodás tisztelettel szól róla, a tőle kapott ezüst tintatartóba mártogatja a tollat, a melylyel a Hitelt megírja, nyakában hordja a grófné érmét, melynek felírása: *Csak az önnemesítés és Magyarország jóléte legyen a cél, mely bennünket egyesít, boldogtalan, a midőn a tőle nyert tábori ülőkéje összetörik, a Hitelre írt bírálata élénk visszhangot kelt lelkében. Beismeri, hogy a nemzet feltámasztására nem mert volna vállalkozni, ha Crescencia grófné meg nem ígéri, hogy támogatja.*

Bár kétségtelen, hogy a vonzalom mindkét részről teljes sympathián alapult, a grófné soha nem feledkezik meg férje és gyermekei iránti kötelességeiről, s a mennyiben Széchenyi több elismerést, s vonzódásának nyíltabb kifejezését kívánja tőle, visszautasítja, sokszor hónapokon át nem engedi meg

neki, hogy láthassa. A negyvenes évek felé járó gróf néha türelmetlenül, máskor megadással viseli sorsát, s szerelmes diák módjára meglepszik azzal is, ha a sűrű szülések által elgyengült szerelmesének árnyékát az ablak függönyein át láthatja. Őt kérdezi meg, szolgáljon-e tovább a katonaságnál, s 1826 telén megesküszik Wesselényinek, hogy élete végéig hű marad hozzá.

Kölcsönös vonzódásuk csakhamar köztudomásúvá lesz, barátainak egy része helyesli, mások helytelenítik azt. Waldstein János gr. abban bízik, hogy az ismeretség plátói lökést ad Széchenyi törekvéseinek; Metternichék, akikkel a gróf két oldalról sógorsági viszonyban is állott, nem igen lelkesedtek érte. A család tagjai közül Crescencia grófné anyja, Ottingen Mária hercegné vonzódott őszintén a grófhhoz, őt fia gyanánt szerette. A grófné sógor-nője, Keglevich Jánosné Zichy Adél grófné ellenben valósággal gyűlölte Széchenyit, törekvéseit éppen nem méltányolta. 1826 elején, a mikor a gróf vonzódásának híre bátyja felesége iránt hozzá is eljutott, komoly erkölcsi oktatásban részesítette sógor-nőjét, s maga is megütközéssel jegyzi meg naplójában, hogy a grófnő se látszik egykedvűnek Stepheerl iránt. A gróf bevallja neki (január 14-én), hogy halálosan szerelmes Zichynébe, de ő arra kéri, ne tegye bátyját boldogtalanná, s Széchenyi két óráig tartó beszélgetés után meg is ígérte, hogy felhagy ostromával. Ennek megtartása igen sok boldogtalan órájába került, mert a grófnénak szintén tartózkodóbbá vált magaviseletét vonzalma ellanyhulására értelmezi, azt hiszi, «paradicsoma eltűnt». Pedig nem volt igaz. A mikor egyízben Széchenyi szemrehányást tesz neki azért, hogy otthon nem beszélnek magyarul, fiaihoz magyar taní-

tókat fogad, s ő is megígéri, hogy egy éven belül megtanul magyarul. Tanítója Lengyel Miklós, a későbbi egri nagyprépost volt, a ki bár nem tudott teljes eredményt felmutatni, annyit elért, hogy a grófné értett magyarul, s Vörösmarty is örült, a mikor előtte magyar verseket mondott fel. A házasság megtörténte után Hradeczky Flórián és férje segítségével bővítette nyelvismereteit.

1830. február 4-én hosszas betegkedés után anyja jelenlétében fogadja a grófné; Széchenyi feljegyzi, hogy egy fertály óráig nem tudtak egymáshoz szólni, édes epekedés volt ez. Úgy látta, a grófné igen gyenge és szomorú volt, de szebb, mint valaha. A Dunán hajózva, betegem Istenhez emelte lelkét, s Crescenciára gondolt, a kit mint «angyali testvérét imádjá és szereti». Levelet ritkán írtak egymásnak; ha mégis kapott egyet, Széchenyi elvette, lemásolta s állandóan magánál hordta azt. (. . .)

A nagy férfiak asszonyai iránt a történelem többnyire igazságtalan: eltűri azt, hogy emléküik férjeik alakjába beleolvadjon. Széchenyinéről is keveset tudunk, bár homloka köré soha nem halványuló koszorút fon az elismerés, mert urát hűségesen szerette, támogatta magasztos hivatása betöltésében, feledtette vele az élet sok bántalmát és baját. Az alábbiakban halovány képet kívánunk nyújtani lelki világáról második s kétségtelenül az őt is jobban boldogító jegyesség esztendejéből saját leveleinek kivonatai által. A kép akkor lenne teljesebb, ha hitvesi szeretetének talán túlságosan féltő gondoskodása folytán meg nem semmisítette volna azon leveleket, amelyeket a gróf hozzá intézett. De így is látjuk, hogy Crescencia grófné anyjának meleg, az életben csak a nemest kereső szívét örökölte, a ki nyolc gyermeke mellett

szűzies érzésvilágával várja azt, hogy szerelmesét boldogíthassa, s a kiben a szerelem vonzódását csak az aggodalom éri fel, be tudja-e majdan hivatását úgy tölteni, hogy férjét az ország szolgálatában gyámolítsa?”

Széchenyi István 1836. február 4-én kötött házasságot Seilern Crescentia grófnővel a budai krisztinavárosi templomban. Crescentiának az 1834. december 15-én elhunyt első férjétől, Zichy Károly gróftól hét gyermeke született, de Zichy grófnak korábbi házasságából is volt már hét gyermeke, így Széchenyi Istvánnak 1836-tól kezdődően valamennyiükről gondoskodnia kellett.

Széchenyi Istvánnak két fia és egy leánya született, az utóbbi kéthetes korában szívélégtelenségben meghalt. Előfi, *Béla* 1837-ben született, felsőbb tanulmányait Berlinben és Bonnban



17. Széchenyi István 1836-ban vette el feleségül Seilern Crescentia grófnőt, házasságából három gyermeke született, akik közül a két fiú, Béla és Ödön érte meg a felnőttkort

18. A nagycenki kastély az átépítés után. 1840. augusztus 20-án avatták fel a kastély nyugati szárnyát, s az átépített részeket. Az Angliában látottak alapján fűrdőszobák és vízőblítéses WC-k kerültek kialakításra, s bevezettette a gázvilágítást is. Valószínűleg e kastély volt a Monarchiában a legmodernebb épületgépészeti berendezésekkel ellátott épület





19. Széchenyi karikatúra. Sajat kezű rajza felesége számára. Felirata: „Kedves Mutty imádlak!”. L. Rózsa kat. 19. sz.

végezte. Édesapja nyomdokain járva 1855–57-ben ellátogatott Angliába, Franciaországba és Itáliába, majd 1858-ban Zichy Jenő gróffal együtt a Balkánon és a görög partokon tett nagyobb utazást. Idehaza 1861-ben a nyéki választókerület képviselője lett, s a felirati párthoz csatlakozott. Két évre rá – édesapja álmait megvalósítva – az Egyesült Államokban és Kanadában tett körutazást, ahova Károlyi Gyula gróf kísérte el. Utazásáról 1863-ban adott ki könyvet. 1865 és 1870 között négy ízben járt Afrikában oroszánvádszaton. A hazai politikai élettől sem szakadt el: ezekben az években Kismarton országgyűlési képviselője volt, később a főrendi ház munkájában vett részt.

1870. június 22-én megnősült: Erdődy Hanna grófnőt vette feleségül, de a grófnő 1872. október 18-án, fiatalon elhunyt.

1874-ben a Fertő-tó medrében kezdett ásásokat, és a megtalált kőkori leleteket E. Suess osztrák paleontológussal együtt írta le. E kutatásait 1876-ban könyvben is összefoglalta, amely a magyar mellett németül is és franciául is megjelent. Éveken át készült egy nagy ázsiai expedícióra, amelynek

## 20. Széchenyi István nyugat-európai utazásai (1815–1833)

### 1. angol út

Először Angliában. Gyárakat látogat, lovakat vásárol, ismerkedik az angol arisztokráciával s a parlament működésével

### 2. angol út

Pál bátyjával együtt lóvásárlás céljából utazik Londonba

### 3. angol út

Közös nagy utazásra indul Wesselényi Miklóssal. Céljuk elsősorban az európai gazdasági és politikai viszonyok tanulmányozása, de ezen belül különös érdeklődéssel fordulnak a lóversenyes és a lóvásárlás felé. Széchenyi érdeklődését a selyemhernyó-tenyésztés is felkelti

Útvonaluk: München – Augsburg – Ulm – Stuttgart – Veil (a királyi ménest tanulmányozása) – Strassburg – Epernay (a juhtenyésztés tanulmányozása) – Párizs – Rambouillet – Sèvres (porcelángyár) – Trianon – Armentières – La Trappe (egy hegyi kolostorban töltenek két napot) – Calais (hajón át a csatornán Angliába) – London – Párizs – Frankfurt – Würzburg – Nürnberg – Regensburg – Amstetten – Bécs

### Franciaországi és itáliai út

Esterházy Pál herceg rendkívüli követ kamarásaként utazik ki X. Károly francia király reimsi koronázására

Útvonaluk: Reims (máj. 28–30. koronázási ünnepek) – Bordeaux – Pau – Toulouse (megnézi a Canal du Midi-t) – Montpellier – Nimes – Avignon – Orgon – Marseille – Toulon (egy börtönt tekint meg) – Nizza –

Torinó – Milánó – Como – Velence – Trieszt – Gencsapáti (fivére, Pál kastélyában pihen pár napot)

#### Németországi út

Károlyi György gróffal, volt ezredtársával és barátjával utazik el a híres doberani lóversenyek megtekintésére. Útvonaluk: Pest – Bécs – Prága – Teplice – Drezda – Berlin – Potsdam – Redefin – Doberan (lóverseny) – Mecklenburg (a királyi ménes megtekintése) – Hamburg – Amszterdam – Haarlem – Den Haag – Stuttgart – München – Salzburg – Linz – Bécs

#### 4. angol út

Andrássy György gróf társaságában utazik Angliába, hogy a lánchidak épí-

tési lehetőségeiről tájékozódjon, s tárgyaljon az angol mérnökökkel. Ezt követően adták ki „a budapesti Híd Egyesülethez irányzott jelentés”-üket, visszatérésükkör, 1833-ban.

Útvonaluk: Pest – Linz – Frankfurt – Mainz – Köln – Lüttich – Ostende – London – Liverpool – Dover – Calais – Párizs – Stuttgart – München – Bécs

#### 5. angol út

József nádor engedélyt ad Széchenynek, hogy gőz kotróhajót vásároljon Angliában, ezért utazik el oda Vásárhelyi Pál kíséretében.

Útvonaluk: Bécs – Linz – Budweis – Stuttgart – Épernay – Párizs – London – Rotterdam – Bécs







21. Ebben a pozsonyi épületben tartották az országgyűlés felsőtáblájának üléseit, amelyeken Széchenyi István 1825 szeptemberétől kezdődően vett részt. Itt első alkalommal október 12-én szólalt fel, mégpedig katonaruhában és magyar nyelven, megtörve ezzel a latinul szólás szokását. „Tettét” több mágnástársa is követte

22. Sopron látképe. A Széchenyi család számos ponton kötődött a városhoz – több házuk is volt ott –, Széchenyi István gróf már 1831-ben a kolerajárvány idején két vesztegzárépületet állíttatott fel a megyében, de nevét elsősorban a soproni gőzmalom, a Sopron-vasi Szederegylet és a Sopron-bécsújhelyi vasút révén ismerték meg. Többször részt vett és felszólalt a megyegyűlésen. 1848. június 27-én Sopronnyék országgyűlési képviselője lett



### 23. Széchenyi dél-európai tanulmány- útjai

**Itália–Görögország–Törökország**  
Első tudatos tanulmányútja. Célja a keleti népek néprajzának, történetének, gazdaságának, művészetének tanulmányozása. Kíséretében vannak: Ender Johann festő, Landschulz filológus.

Útvonaluk: Trieszt – Padova – Arqua (Petrarca sírja) – Ferrara (Tasso börtöne) – Firenze – Róma – Ancona.

Hajóra száll aug. 18-án: Korfu – Dardanellák – Trója – Konstantinápoly – Szmirna – Athén – Maraton – Pireusz – Patrosz – Valletta – Palermo – Nápoly – Bécs

### Al-dunai tanulmányút

Széchenyi Desdemona nevű kis hajóján, Beszedes József földmérő és Waldstein János gróf kíséretében tanulmányozta a Duna szabályozásának lehetőségeit.

Útvonaluk: Pest – Tolna – Batina – Apatin – Erdőd – Vukovár – Ófutak – Pétervárad – Titel – Zimony – Dubovác – Palánka – Ómoldova – Galambóc – Drenkova – Orsova – Mohádia – Brza – Palánka – Calafatu – Vidin – Nikápoly – Sistova – Hirsova – Galac – Konstantinápoly – keresztül a Balkán hegységen – Zimony – Pétervárad – Szabadka – Pest





**24. A Széchenyi család egy 1863-as litográfián**  
**Kat. 68. sz.**

egyik célja a magyarok őshazájának felkutatása volt. E nagy, hároméves útjára 1877. december 4-én indult el Lóczy Lajos geológus, Bálint Gábor nyelvész és Kreitner Gusztáv főhadnagy, topográfus társaságában. Útjuk során nagy mennyiségű megfigyelést tettek, s annak feldolgozásába később még vagy 20 hazai és külföldi tudós kapcsolódott be. Annak főbb eredményeit 1890 és 97 között a Lóczyval együtt megírt háromkötetes monográfiájában foglalta össze.

Kutatásaiért a Magyar Tudományos Akadémia már 1880-ban tiszteleti tagjává választotta, az 1890-ben elindított monográfiáiért elnyerte a tudóskör nagyjutalmát, a Tudományegyetem pedig 1896-ban tiszteletbeli doktorává avatta. 1897-ben valóságos belső titkos tanácsos lett, 1901-ben koronaőr,

1904-ben pedig a Földrajzi Társaság tiszteletbeli tagja. Édesapja emlékeit ápolandó, annak kézíratait rendezte, s átadta az Akadémiának, néhány ereklyét pedig a Nemzeti Múzeumnak ajándékozott. Ő szerkesztette a „Széchenyi-gyász” című kötetet is. 1918-ban hunyt el, Budapesten.

Széchenyi István kisebbik fia, *Ödön* 1839-ben született. Bátyjához hasonlóan tudásbéli alapismereteit magántanulóként sajátította el, de őt nem a régészet, hanem a műszaki tudományok, s azon belül is – kezdetben – elsősorban a gépészet és a hajózás érdekelték. Tanulmányai során megszerezte az I. osztályú hajóskapitányi oklevelet, s Európa számos országába ellátogatott.

Pesten telepedett le, ahol tagja lett a Fővárosi Közmunkák Tanácsának, s kezdeményezésére épült meg a budavári Sikló, s jött létre a fővárosban a tűzoltóság (1863). Erről a következő évben könyve is megjelent. (A tűzoltóság megszervezésére már édesapja is tett kísérletet 1826-ban, kidolgozván egy Tűzkármentő Egyesület alapszabályait.)

1874-ben Konstantinápolyba kapott meghívást az ottani tűzoltóság megszervezésére. Néhány év alatt fel is állított egy katonai tűzoltóandárt, amelynek élére a szultán őt nevezte ki altábornagyi rangban, s emellett a szultán tábornok hadsegéde is volt. Az uralkodó számos kitüntetéssel is elismerte kiemelkedő képességeit, s eljutott a pasai méltóságig is, mint a török tűzoltóság főparancsnoka. Széchenyi Ödön Konstantinápolyban hunyt el 1922-ben.

## Rövidítések

Á = átmérő

BTM–KM = Budapesti Történeti

Múzeum Kiscelli Múzeuma

cm = centiméter

DM = Déri Múzeum, Debrecen

H = hosszúság

HM = Hadtörténeti Múzeum

KM = Közlekedési Múzeum

KV = Kartográfiai Vállalat

L = lásd

ltsz. = leltári szám

M = magasság

MÉM = Magyar Építészeti Múzeum

MiM = Malomipari Múzeum

MM = Mezőgazdasági Múzeum

mm = milliméter

MNM = Magyar Nemzeti Múzeum

MNM–MTKcs = MNM Magyar

Történelmi Képcsarnoka

MTA–K = Magyar Tudományos

Akadémia Könyvtára, kéziratár

MVM = Magyar Vízügyi Múzeum

neg. = negatív

OL = Országos Levéltár

SM = Soproni Múzeum, Sopron

Sz = szélesség

sz = szám

XJM = Xantus János Múzeum, Győr

WMMM = Wosinsky Mór Megyei

Múzeum, Szekszárd

1. Széchényi György érsek. Olajfestmény, 1694. A győri Széchényi Múzeumpatikában. – Szelényi Károly felvétele.

2. Széchényi Ferenc gróf. Czetter Sámuel (1765–1829 után) műve. Részben pontozó mororú rézmetszet. 1798. MNM–MTKcs. 117.

3. A bécsi Szent Mihály plébánia születési anyakönyvének címlapja.

4. Széchényi Ferenc gróf családja körében (1795). L. Rózsa kat. 1. sz. – MTI fotó.

5. A bécsi Wilczek palota. Ma Herrengasse 5. In: George Bárány: Stephen Széchenyi and the Awakening of Hungarian Nationalism 1791–1841. Princeton, 1968.

6. Festetich Julianna emlékkönyvének borítója és egy lapja. Ismeretlen: Allegorikus kompozíció Széchényi Ferencnének ajánlva. Papír, tus, akvarell, 32 x 22 cm. MTA K 792.

7. Az 1629-es nemesi címer. II. Ferdinándtól, Bécs, 1629. nov. 26. OL, P szekció 623, a Széchényi-család levéltára.

8. Az 1697-es grófi címer. I. Lipóttól, Bécs, 1697. márc. 30. OL, P szekció 623, a Széchényi-család levéltára.

9. Aranyozott, fára festett grófi címer. Domborművesen kialakítva, az ovális címerpajzsot gipsz alapú, aranyozott barokk kartus keretezi. Eredetileg ornamentális díszítő elem, esetleg epitáfium vagy annak része lehetett. XVIII. sz. eleje. Nagycenk, Széchenyi Emlékmúzeum, ltsz. nélkül.

10. **Széchenyi István halotti címere.** Hajnik János rajza. Nyomat, KM. – Szelényi Károly felvétele.

11. **A bécsi plébániai anyakönyv 90. lapja.**

12. **Széchenyi István házikabátban.** L. Rózsa kat. 4. sz.

13. **Révai Miklós.** Ehrenreich Ádám (1784–1852), Lochbichler, Franz (1777–1854) után. Pontozó modorú rézmetszet. 1830. MNM–MTKcs. 3793.

14. **Széchenyi István mellképe, 1812.** L. Rózsa kat. 6/a. sz.

15. **Az eszménykép: Byron.** Zöllner, Ludwig (1796–1860) műve. Litográfia. XIX. század első fele. MNM–MTKcs. 55.542.

16. **Caroline Meade, Széchenyi Pál felesége.** Eredetije eltűnt vagy lappang. Reprodukció, Bártfai Szabó László: Gróf Széchenyi-család története, 1–2. k., Bp. 1911–13. c. művéből.

17. **Seilern Crescentia.** Ismeretlen festő miniatúrája. Ezüst foglalatú csontkeretben. M.: 25, Sz.: 20 mm. Széchenyi Pál ajándéka, 1970-es évek. Széchenyi Emlékmúzeum, Nagycenk.

18. **A nagycenki kastély az átépítés után.** Fémetszet. Megjelent a Vásárnapi Ujság 1858. nov. 7-i számában.

19. **Széchenyi karikatúra.** L. Rózsa kat. 19. sz.

20. **Széchenyi István nyugat-európai utazásai (1815–1833).** Térképvázlat, KV.

21. **A pozsonyi Országház képe.** Reim, Vinzenz (1796–1858) műve. Színezett rézkarc. 1830-as évek vége, 1840-es évek. MNM–MTKcs. 6155.T.

22. **Sopron látképe.** Wolf, Franz (működött: 1820–1840) műve. Kugler János (1800–1867) után. Litográfia. XIX. század második negyede. MNM–MTKcs. 4117.T.

23. **Széchenyi dél-európai tanulmányútjai.** Térképvázlat, KV.

24. **A Széchenyi-család.** Pesky Ede (1835–1910) műve. Litográfia. 1863. MNM–MTKcs. 3850.